

نشریه مطالعات نواحی شهری دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال دوم، شماره ۳، تابستان ۱۳۹۴

ارزیابی عملکرد شهرهای میانی در تعادل منطقه‌ای

(مطالعه موردی: شهر جهرم)*

دکتر حجت‌الله شرفی**

استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، ایران

فضل‌الله کریمی قطب‌آبادی

کارشناس ارشد جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف‌آباد، ایران

چکیده

امروزه در ساخت شهرها و تعیین اندام جغرافیایی آنها، به تعادل شهر و ناحیه، روابط متقابل شهر و روستا، توازن فضایی و تعادل انسان و محیط می‌اندیشند. ایجاد و رویش قارچ‌گونه شهری با اندام بلند جغرافیایی در نواحی کشور، آنجا که روستاها پراکنده و نافشرده هستند و روابط ارگانیکی بین شهر و روستا وجود ندارد، به فروپاشی این تعادل‌ها خواهد انجامید. شهرهای میانی با توجه به توانمندی‌های خود، می‌توانند حلقه ارتباطی بین ما در شهرها و شهرهای کوچک باشند. با توجه به موضوع مورد مطالعه، هدف مقاله حاضر، بررسی تاثیر شهر میانی جهرم در تعادل منطقه‌ای استان فارس است. روش تحقیق مقاله، توصیفی-تحلیلی است. نتایج کلی تحقیق نشان می‌دهد که شهر جهرم به دلیل داشتن زیرساخت‌های مناسب در بخش‌های اقتصادی از جمله خدمات، همواره مورد توجه نواحی جنوبی استان فارس بوده است. وجود خدمات گسترده بهداشتی-درمانی، ارتباطی، بازرگانی، پولی و بانکی، امنیتی - نظامی، آموزش عالی و ... سبب شده است که این شهر از یک طرف بتواند نقش قابل توجهی در رفع نیازهای منطقه جنوب و شرق استان فارس داشته باشد و از طرف دیگر، زمینه تأمین برخی از نیازهای استان‌های همجوار، از جمله بخش‌هایی از استان هرمزگان را نیز فراهم نماید.

واژه‌های کلیدی: شهر میانی، حوزه نفوذ، تعادل منطقه‌ای، توسعه، جهرم.

* دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۲/۱۲

پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۵/۳۰

hojjat.sharafi@yahoo.com

** نشانی پست الکترونیک نویسنده مسئول:

۱- مقدمه

در بیشتر کشورهای در حال توسعه، توجه برنامه‌ریزان به تمرکززدایی فضایی- کالبدی سرزمین با هدف توازن بخشیدن به نظام سکونتگاهی، مهار رشد نابهنجار کلان شهرها، کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای و دوگانگی شهری- روستایی، به اتخاذ راهبردهای متفاوتی در زمینه توزیع جمعیت و شهرنشینی منجر شده است. پیدایش یک شبکه شهری و چگونگی شکل‌گیری فضایی آن در یک کشور و یک منطقه، بازتاب‌پذیدار شکل‌بندی‌های اجتماعی اقتصادی در مقاطع مختلف تاریخی و خاص هر دوره ای است (محمدی‌زاده تیتکانلو، ۱۳۸۰: ۵۲). چنین نگرشی، همواره فضا و شبکه شهری را پدیده‌ای پویا و متحول می‌سازد که تعامل و یا قبول هر گونه تحول ساختاری، بسته به فرایندهای تاریخی، جریان‌ات اقتصادی نظام‌های تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری و همچنین تحولات اجتماعی است (کنعان‌پور، ۱۳۸۴: ۳۲۰).

یکی از مهم‌ترین راهبردهای موجود در این زمینه، توجه به شهرهای اندازه متوسط و حمایت از این‌گونه شهرها در شبکه شهری هر کشور است (اوسو، ۲۰۰۸: ۴۵۳). شهرهای میانی از نظر اجتماعی، بخشی از ویژگی‌های مربوط به شهرهای بزرگ و بخشی از ویژگی‌های مربوط به شهرهای کوچک و روستا- شهرها را در خود دارند و از نظر اقتصادی، مستعد برتری فعالیت‌های تجاری و خدماتی همراه با اشتغال در صنایع کارخانه‌ای که عمدتاً در بخش صنایع با مقیاس کوچک تمرکز یافته، هستند (موسوی و همکاران، ۱۳۹۲: ۵).

شهرهای میانی در درجه اول، به واسطه جایگاه آن در بین مراکز محلی، شامل نواحی روستایی یا شهرک‌های تخصصی و مراکز مادرشهری که دارای عملکرد ملی و بین‌المللی هستند، شناخته می‌شوند (بلیسی، ۲۰۰۴: ۴۱۰). راندینلی معتقد است، شایسته‌ترین معیار، اندازه نسبی جمعیت است که با تجزیه و تحلیل‌های مقایسه‌ای به دست می‌آید (باقری، ۱۳۷۵: ۴۵).

طبق تعریف راندینلی که حاصل بررسی‌های انجام شده در مورد ۳۱ شهر و ۱۷ کلانشهر جهان است، شهرهای متوسط از دامنه‌ای گسترده برخوردار هستند. لوبل، مراکز میانی یا متوسط را بین ۱۰۰ تا ۲/۵ میلیون نفر می‌داند (راندینلی، ۱۹۸۵: ۴۱). شهرهای میانی به عنوان یک سیستم، به واسطه کمک به تأمین اهداف انسانی تداوم یافته‌اند (گلورسن، ۲۰۰۵: ۱۳). توجه به شهرهای میانی به صورت منفرد و مجزا، بدون در نظر گرفتن ارتباطات آن با دیگر مؤلفه‌های پیچیده تشکیل دهنده سیستم، نه می‌تواند پایدار بماند و نه می‌تواند به پایداری مقیاس ملی و منطقه‌ای کمک کند (ایگر، ۲۰۰۵: ۴).

موقعیت راهبردی نسبت به یک مرکز شهری متروپلیتن، زیر ساخت‌ها و منابع، یکی از ویژگی‌های موفق شهرهای میانی است (لمووسک، ۲۰۰۸: ۲۹۱)؛ به طوری که این شهرها باید به اندازه کافی نزدیک مراکز متروپل قرار گیرند تا بتوانند از اثرات خارجی آنها سود ببرند و برای دوری از تبدیل شدن به مرداب شهرهای بزرگ، باید به اندازه کافی از این شهرها دور باشند (آتیسو، ۲۰۰۵: ۲۲).

فیضی و جهانشاهلو (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای با عنوان «بررسی ضرورت توجه به نقش و جایگاه شهرهای کوچک و میانی در برنامه‌ریزی»، به این نتیجه رسیده‌اند که شهرهای بزرگ در کشورهای در حال توسعه، به شدت در حال رشد هستند.

هادیانی و رحیمی (۱۳۹۲)، در مقاله‌ای با عنوان «نقش شهرهای میانی در توسعه منطقه‌ای»، مطالعه موردی: شهر ایران‌شهر، به این نتیجه رسیده‌اند که تمرکز جمعیت، امکانات و خدمات اقتصادی-اجتماعی در ایران‌شهر، بیشتر از سایر شهرها، به خصوص شهرهای کوچکتر در سطح شهرستان است.

اکبریان رونیزی و محمدپور جابری (۱۳۹۲)، در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی عملکرد شهرهای میانی در تعادل جمعیت و اقتصاد منطقه‌ای» (نمونه موردی:

شهر فسا در استان فارس)، به این نتیجه رسیده‌اند که شهر فسا توانسته در تعادل جمعیتی منطقه ایفای نقش نماید؛ به طوری که بدون وجود این شهر عدم تعادل افزایش می‌یابد.

شهر جهرم با توجه به توانمندی‌های زیادی که در بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی دارد؛ نه تنها می‌تواند عامل رشد، تولید ثروت و رفاه عمومی در منطقه جنوب استان فارس شود؛ بلکه به لحاظ داشتن زیرساخت‌های مناسب در بخش‌های آموزشی، اقتصادی، ارتباطی، امنیتی، خدماتی و... می‌تواند نقش پررنگ‌تری بر عهده بگیرد و در آینده با وجود گستردگی وسعت استان فارس و همچنین تعداد زیاد شهرستان‌ها، در صورت تقسیم استان فارس، نقش مرکزیت سیاسی-اداری را نیز، بر عهده گیرد.

با توجه به اهمیتی که امروزه شهرهای میانی در شبکه شهری کشورهای مختلف دارند، نویسندگان این مقاله به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال می‌باشند که شهر جهرم به عنوان یک شهر میانی، چه نقشی در تعادل بخشی به شبکه شهری در جنوب استان فارس دارد؟ با توجه به اهداف مورد نظر در این پژوهش، فرضیه‌های ذیل تبیین شده است:

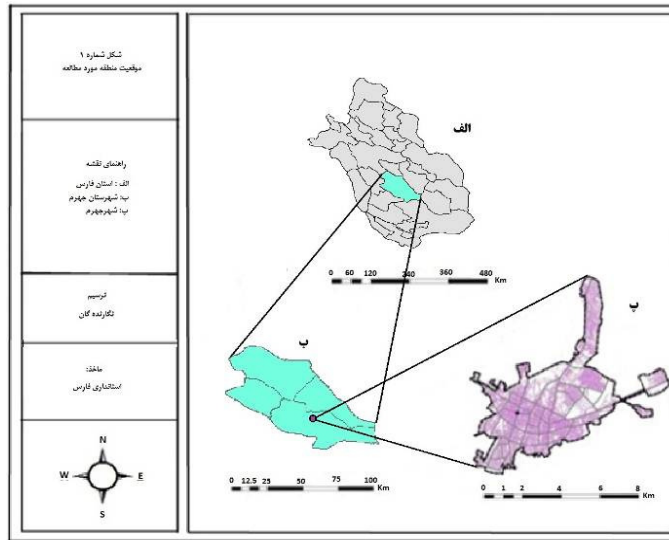
-به نظر می‌رسد که نظام سلسله مراتب شهری جنوب استان فارس، از جایگاه مناسب برخوردار نیست.

-به نظر می‌رسد که شهر جهرم، به عنوان یک شهر میانی می‌تواند به لحاظ اقتصادی و اجتماعی به کاهش عدم تعادل منطقه‌ای در جنوب استان فارس کمک کند.

۲- داده‌ها و روش‌شناسی

روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است. جمع‌آوری داده‌ها به روش کتابخانه‌ای انجام گرفته است و منابع مورد نیاز از مراکز آماری معتبر؛ مانند سالنامه آماری استان فارس، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان فارس سال ۱۳۹۰ و سایت مرکز آمار ایران گردآوری شده است و برای تحلیل داده‌ها، از روش‌ها و الگوهای اقتصادی، مانند

ضریب مکانی^۲، الگو تغییر سهم^۳، تئوری زیپف، حوزه نفوذ و ضریب کشش‌پذیری استفاده شده است.

شکل ۱- موقعیت منطقه مورد مطالعه (مأخذ: استانداری فارس، ۱۳۹۴)

۲-۱- بررسی الگوی مرتبه-اندازه بر اساس تئوری زیپف

این مدل در سال ۱۹۴۹، به وسیله جرج زیپف برای رتبه‌بندی سکونتگاه‌ها براساس جمعیت فرمول‌بندی شد. مطابق این مدل، جمعیت شهر دوم حدود $\frac{1}{2}$ شهر اول و شهر سوم حدود $\frac{1}{3}$ شهر نخست و بالاخره جمعیت شهر n حدود $\frac{1}{n}$ جمعیت شهر اول خواهد بود و این سلسله مراتب تا آخر ادامه خواهد داشت. او معتقد است که وجود همبستگی بین جمعیت شهرها، مرتبه آنها به صورت خط مستقیم یا همبستگی خطی مطرح است، بنابراین، هراندازه سیستم شهری یک کشور توسعه پیدا کند، به الگوی توزیع نرمال نزدیک‌تر می‌گردد (کلارک، ۲۰۰۰: ۲۵). نتایج این مدل نشان می‌دهد، با

² -location Quotient

³ -Shift share model

توجه به کاربرد مدل تعدیل شده، تا چه میزان باید از جمعیت شهر اول کاسته شده و به جمعیت شهرهای دوم و سوم افزوده شود (امانپور، ۱۳۹۰: ۸۶). این قانون به طرز متداول تری در اقتصاد شهری دارای کاربرد بوده و مؤید رابطه زیر است:

$$p_n = p_1 \times \frac{1}{n} \quad \text{رابطه (۱):}$$

۲-۲- مدل ضریب مکانی

ساختار کلی این مدل به شرح زیر است:

$$L.Q = \frac{\frac{TNI}{TNa}}{\frac{CNI}{CNa}} \quad \text{رابطه (۲):}$$

$L.Q$: ضریب مکانی.

TNI : تعداد نیروی کار موجود در بخش i در شهر.

TNa : تعداد کل نیروی کار موجود در شهر.

CNI : تعداد نیروی کار موجود در بخش i در کل کشور.

CNa : تعداد کل نیروی کار موجود در کل کشور (زیاری، ۱۳۸۷: ۲۰).

اگر $L.Q > 1$ باشد، شهر صادرکننده آن کالا و خدمات است و در آن بخش جز فعالیت‌های پایه‌ای است. اگر $L.Q < 1$ باشد، شهر وارد کننده است و آن بخش جز فعالیت‌های غیرپایه‌ای است. اگر $L.Q = 1$ باشد، شهر خودکفای است (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۶۸).

۲-۳- مدل تغییر سهم

این روش، تفاوت رشد بخش‌های اقتصادی شهر، در مقایسه با رشد بخش‌ها در سطح اقتصاد مرجع را بررسی می‌کند، که این تفاوت ممکن است مثبت یا منفی باشد که بیانگر تغییر مکان یا جابه‌جایی سهم اقتصاد شهر در اقتصاد مرجع است (فنی، ۱۳۷۸: ۵). این جابه‌جایی سهم ناشی از سه عنصر زیر می‌باشد:

۲-۳-۱- عنصر رشد اقتصاد مرجع

این عنصر، کل تغییرات اقتصاد مرجع در طی دو منطقه را نشان می‌دهد و با رابطه زیر قابل محاسبه است:

$$A = \frac{E_{Ri}^{90}}{E_{Ri}^{85}} - 1 \quad \text{رابطه (۳):}$$

ER = کل اشتغال در اقتصاد مرجع

۲-۳-۲- عنصر رشد نسبی بخش‌های اقتصادی در کل اقتصاد مرجع

این عنصر رشد یا نزول نسبی، هر بخش اقتصاد را در کل اقتصاد مرجع اندازه‌گیری می‌کند. رابطه کلی آن به شرح زیر است:

$$B = \frac{E_{Li}^{90}}{E_{Li}^{85}} - \frac{E_{Ri}^{90}}{E_{Ri}^{85}} \quad \text{رابطه (۴):}$$

Ei = اشتغال در بخش ادر اقتصاد مرجع

۲-۳-۳- عنصر عملکرد هر بخش در شهر نسبت به عملکرد همان بخش در سطح مرجع

این سنجه، موقعیت رقابتی هر بخش اقتصادی شهر را در مقایسه با اقتصاد مرجع اندازه‌گیری می‌کند. رابطه کلی آن به قرار زیر است:

$$C = \frac{E_{Li}^{90}}{E_{Li}^{85}} - \frac{E_{Ri}^{90}}{E_{Ri}^{85}} \quad \text{رابطه (۵):}$$

Eli = اشتغال بخش i در سطح ملی

ERi = اشتغال بخش i در سطح مرجع

مجموع نتایج حاصل از سه رابطه مذکور، بیانگر تغییرات اشتغال در هر بخش اقتصادی شهر مورد مطالعه است (لنسید^۴، ۱۹۸۵: ۲۱۶):

$$E_{Li}^{90-90} = A + B + C \quad \text{رابطه (۶)}$$

^۴ -Lansid

۲-۴- حوزه نفوذ

این مدل، اولین تغییر و تعدیل در تئوری تأثیر متقابل است. این مدل سعی می‌کند خط مرز تجاری بین دو شهر را از هم جدا کند. ساختار کلی مدل به شرح زیر است:

$$B.p.D = \frac{d}{1 + \sqrt{\frac{p1}{ps}}} \quad \text{رابطه (۷):}$$

B.p.D = نقطه جدایی فاصله دو شهر

d = فاصله بین دو شهر.

p1 = جمعیت شهر بزرگتر.

p2 = جمعیت شهر کوچکتر (حکمت نیا و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۴۰).

۲-۵- ضریب کشش پذیری

این مدل، شاخصی است که به وسیله آن می‌توان درصد جمعیت شهرنشین را در مقابل جمعیت کل برآورد نمود؛ یعنی در مقابل هریک درصد افزایش جمعیت کل (کشور، استان، شهرستان) در دوره زمانی مشخص، جمعیت شهرنشین (در شهر موردنظر) چه میزان، افزایش یا کاهش دارد؛ همچنین، از طریق این شاخص می‌توان گرایش‌های موجود در فضای منطقه و میزان کشش‌پذیری جمعیتی آن را محاسبه و در مقیاس منطقه‌ای با سایر کانون‌های جمعیتی مقایسه نمود. فرمول این ضرایب به شرح زیر است:

$$E_{(t,t+10)} = \frac{Y_u(t,t+10)}{r(c,r+10)} \quad \text{رابطه (۸):}$$

E = ضریب کشش‌پذیری در فاصله زمانی t,t+10

Y_u = نرخ رشد سالانه شهری

r = نرخ رشد سالانه جمعیت کل (فنی، ۱۳۸۲: ۱۰۷).

۳- بحث

جهت تحلیل بهتر نقش شهر جهرم در تعادل منطقه ای جنوب استان فارس، به تحلیل وضعیت بخش‌های مختلف شهرستان جهرم با استفاده از الگوی مرتبه-اندازه، بر اساس تئوری زیلف، مدل‌های ضریب مکانی، تغییر سهم، حوزه نفوذ و ضریب کشش‌پذیری پرداخته خواهد شد.

۳-۱- نتایج حاصل از به‌کارگیری تئوری زیلف

سلسله مراتب شهری در بخش جنوبی استان فارس از مدل مرتبه - اندازه پیروی نکرده است. در این منطقه، جمعیت شهر جهرم ۲ برابر شهردوم، ۲ برابر شهر سوم و ۴ برابر شهر چهارم است. نتایج حاصل از این مدل نشان می‌دهد که عدم تعادل بسیار شدیدی در سکونتگاه‌های شهری بخش جنوبی استان فارس وجود دارد؛ به طوری که ۲۸ درصد از جمعیت شهری این منطقه در شهر جهرم متمرکز هستند و همین عامل باعث شده است که فاصله بین شهرهای این ناحیه زیاد باشد.

همچنین نتایج حاصل از مدل نشان می‌دهد که جمعیت تئوریک ۸ شهر (جنت‌شهر، بنا رویه، جویم، مَهر، باب‌انار، قطب‌آباد، مبارک‌آباد و خاوران) این منطقه طبق پیش‌بینی - های مدل، پیش نرفته است؛ بنابراین، برای رسیدن به یک حالت تعادل در سلسله مراتب نظام سکونتگاه‌های شهری این منطقه، نیازمند به کارگیری استراتژی‌هایی برای توسعه منطقه‌ای و استقرار خدمات و امکانات در سایر شهرهای این منطقه می‌باشیم. استقرار امکانات و خدمات و سرمایه‌گذاری در شهرهای رده پایین‌تر، علاوه بر جلوگیری از مهاجرت به شهر بزرگ‌تر، از میزان فاصله جمعیتی شهر جهرم با سایر شهرها خواهد کاست.

جدول ۱- جمعیت واقعی و تئوریک شهرهای منطقه مورد مطالعه

ردیف	شهر	جمعیت واقعی	جمعیت تئوریک
۱	جهرم	۱۲۵۰۷۴	۱۲۵۰۷۴
۲	لار	۶۵۴۵۱	۶۲۵۳۷
۳	داراب	۶۱۶۷۲	۴۱۶۹۱
۴	گراش	۳۰۹۵۳	۳۱۲۶۸
۵	لامرد	۲۵۱۳۱	۲۵۰۱۴
۶	اوز	۲۲۴۰۱	۲۰۸۴۵
۷	حاجی آباد	۲۰۵۰۱	۱۷۸۶۷
۸	خنج	۱۸۷۹۲	۱۵۶۳۴
۹	قیر	۱۸۰۳۸	۱۳۸۹۷
۱۰	جنت شهر	۱۱۸۵۲	۱۲۵۰۷
۱۱	بنارویه	۱۰۹۷۷	۱۱۳۷۸
۱۲	جویم	۸۸۱۰	۱۰۴۲۲
۱۳	مهر	۷۸۲۳	۹۶۲۱
۱۴	باب انار	۶۹۶۸	۸۹۳۳
۱۵	قطب آباد	۶۵۷۴	۸۳۳۸
۱۶	مبارک آباد	۴۲۳۵	۷۸۱۷
۱۷	خاوران	۴۰۷۵	۷۳۵۷

(مأخذ: معاونت برنامه ریزی استانداری فارس، ۱۳۹۲ و محاسبات محققان)

۳-۲- نتایج حاصل از به کارگیری مدل تغییر سهم

با بررسی ساختار شغلی بخش های اقتصادی در جنوب استان فارس، این نکته مهم برداشت می شود که در سال ۱۳۹۰، سهم بخش صنعت در بیشتر شهرهای این منطقه نسبت به سایر بخش های اقتصادی دیگر افزایش یافته است. با توجه به محدودیت منابع آب در این منطقه و سهم زیاد شاغلان بخش کشاورزی، لزوم تغییر در سیاست های توسعه اشتغال از بخش کشاورزی به سمت بخش های صنعت و خدمات ضروری است. شهر جهرم نیز، با دارا بودن زیرساخت های مناسب در بخش های مختلف می-

تواند به عنوان یک شهر میانی در تعادل بخشی توسعه اقتصاد منطقه‌ای جنوب استان فارس نقش مؤثرتری ایفا نماید.

جدول ۲- مقایسه میزان ضریب مکانی جهرم، با شهرستان‌های جنوب استان فارس در سال ۱۳۹۰

شهرستان	L.Q (کشاورزی)	L.Q (صنعتی)	L.Q (خدمات)
جهرم	۱/۵۴	۱/۴۳	۰/۷۲
خنج	۱/۱۶	۱/۴۹	/۸۰
قیروکارزین	۲/۲۸	۱/۷۰	۱/۰۷
لار	۰/۷۸	۱/۳۱	۱/۱۹
لامرد	۰/۴۲	۲/۱۷	۰/۹۳
مهر	۰/۷۸	۲/۲۸	۱/۹۹

(مأخذ: معاونت برنامه‌ریزی استانداری فارس، ۱۳۹۲ و محاسبات محققان)

با توجه به جدول (۳)، شهر جهرم در طی سال‌های ۹۰-۱۳۸۵، موجب جذب سرمایه‌گذاری در بخش‌های کشاورزی و صنعتی شده است. در زمینه صنعتی، این شهر صادرکننده و به عنوان بخش پایه‌ای عمل نموده است. در بخش صنعت نیز در ۱۳۹۰، این شهرستان رشد قابل توجهی داشته است و این بخش، پاسخ‌گوی نیازهای سطح شهر بوده است. در بخش خدمات تا ۱۳۸۵، گرچه شهر جهرم به علت دارا بودن خدمات گسترده اهمیت خاص داشته است و این بخش به عنوان بخش پایه‌ای عمل نموده است؛ اما در سال ۱۳۹۰، این بخش به یک بخش غیرپایه‌ای تبدیل شده است که این امر تحت تأثیر رشد فزاینده جمعیت شهری بوده است.

جدول ۳- مقایسه تغییرات ضریب مکانی در جهرم نسبت به استان فارس (۹۰-۱۳۸۵)

شهر	فعالیت	L.Q85	L.Q90
جهرم	کشاورزی	۰/۷۴	۱/۵۵
	صنعت	۰/۳۶	۱/۴۳
	خدمات	۱/۵	۰/۷۲

(مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴)

۳-۳- نتایج حاصل از به کارگیری مدل تغییر سهم

روش تغییر سهم برای تحلیل و پیش بینی شرایط اقتصادی و اشتغال سطوح جغرافیایی، زیرمنطقه و بالاتر از شهر می تواند مورد استفاده قرار گیرد. در این روش، سنجه ها می تواند درآمد، تولید، صادرات و گرایش پول باشد. در این روش، مقیاس مرجع کشور یا استان گفته می شود که سطوح جغرافیایی مورد مطالعه با آن سنجیده می شود. در کشور ما به علت اینکه به جز آمار اشتغال، آمارهای ادواری موجود نیست؛ بنابراین، از آمار اشتغال استفاده می گردد (زیاری، ۱۳۸۸: ۱۲۳). نتایج حاصل از کاربرد مدل تغییر سهم بخش های اقتصادی شهرستان جهرم بر مبنای اقتصاد مرجع کشور نشان داد که از بین ۱۰ گروه عمده فعالیت اقتصادی، ۳ بخش برنده مختلط، ۲ بخش بازنده، ۲ بخش برنده اقتصادی، ۳ بخش بازنده مختلط اقتصادی هستند؛ همچنین، بر مبنای اقتصاد مرجع استان، ۲ بخش برنده مختلط اقتصادی، ۲ بخش بازنده اقتصادی، ۱ بخش برنده اقتصادی، ۵ بخش بازنده مختلط اقتصادی هستند.

جدول ۴- بررسی وضعیت بخش های اقتصادی شهرستان جهرم بر مبنای اقتصاد مرجع (۹۰-۱۳۸۵)

گروه های عمده فعالیت	کشور- شهرستان		استان - شهرستان	
	B	C	B	C
کشاورزی	-۰/۳۱	۰/۷۹	-۰/۰۲	۰/۵۶
معدن	-۰/۱۴	۰/۹۵	-۰/۳۴	-۰/۷۰
صنعت	-۰/۰۴	-۰/۳۵	-۰/۲۰	-۰/۱۴
آب، برق، گاز	-۱/۳۹	۲/۳۳	۰/۱۰	۰/۸۹
ساختمان	۰/۱۹	۰/۳۱	۰/۱۲	-۰/۱۹
فروش	۰/۰۶	-۰/۱۳	۰/۱۶	-۰/۱۸
حمل و نقل	۰/۵۹	-۰/۳۴	۰/۴۷	-۰/۱۷
خدمات مالی	۰/۹۶	-۰/۸۸	۰/۴۲	-۰/۳۰
خدمات اجتماعی	-۰/۰۹	-۰/۶۷	۰/۱۱	-۰/۶۰
نامشخص	۰/۴۹	۹/۴۴	-۱/۱۷	۱۱/۵

(مأخذ: یافته های تحقیق، ۱۳۹۴)

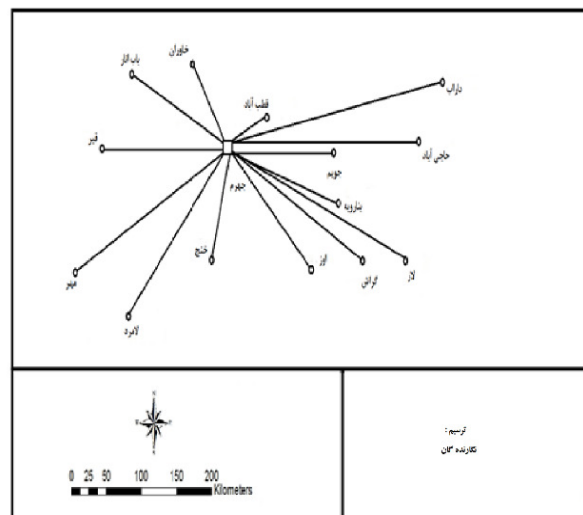
۳-۴- نتایج حاصل از به‌کارگیری ضریب حوزه نفوذ

بر اساس نتایج به دست آمده از این مدل، در سطح شهرستان، شهر قطب‌آباد با ضریب حوزه نفوذ ۲/۸۵ و شهر باب‌انار با حوزه نفوذ ۱۰/۶۱، بیشترین مقدار حوزه نفوذ را با شهر جهرم دارند. همچنین در سطح استان نیز، شهر لامرد با ضریب حوزه نفوذ ۱۱۵/۶۲ و شهر مبارک‌آباد با ضریب ۴/۷۱ به ترتیب، بیشترین و کمترین حوزه نفوذ را با شهر جهرم دارند.

جدول ۶- حوزه نفوذ شهر جهرم نسبت به شهرهای مورد مطالعه

شهر	حوزه نفوذ	شهر	حوزه نفوذ	شهر	حوزه نفوذ
لار	۵۲/۴۴	داراب	۶۲/۵۰	باب‌انار	۱۰/۶۱
لامرد	۱۱۵/۶۲	قیر	۲۰/۸۳	خاوران	۶/۱۸
مهر	۹۹/۱۹	حاجی‌آباد	۲۹/۱۵	جویم	۱۳/۷۷
خنج	۴۸/۰۲	اوز	۵۴/۵۴	بنارویه	۱۷/۳۲
گراش	۵۵/۳۶	قطب‌آباد	۲/۸۵	مبارک‌آباد	۴/۷۱

(مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴)

شکل ۲- حوزه نفوذ شهر جهرم نسبت به شهرهای پیرامون (مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴)

۳-۵- نتایج حاصل از به کارگیری ضریب کشش پذیری

نتایج حاصل از کاربرد ضریب کشش پذیری در سطح شهر جهرم، نشان دهنده آن است که در ۴ دوره زمانی، این ضریب یکسان نبوده است و دارای تغییر و تحولاتی زیادی بوده است؛ بدین معنا که در دوره ۶۵-۱۳۵۵، ضریب کشش پذیری این شهر ۱/۱۲ بوده است و در دوره ۷۵-۱۳۶۵، این ضریب به ۱/۲۲ رسیده است. مهم ترین عامل در روند افزایش ضریب کشش پذیری شهر جهرم در دوره مذکور را می توان به عواملی همچون، ورود اتباع کشورهای بیگانه؛ از جمله عراق به این شهر، اسکان بخش زیادی از جمعیت عشایری ایل خمسه و قشقایی و در نهایت، افزایش روند مهاجرت های روستایی ذکر نمود. در دوره ۸۵-۱۳۷۵، میزان ضریب کشش پذیری این شهر به ۱/۰۸ و در دوره ۹۰-۱۳۸۵، به ۰/۹۷ رسیده است که در مقایسه با دوره قبل کاهش چشمگیری دارد که علت این امر را باید در افزایش بیش از حد جمعیت شهر شیراز که به دنبال تمرکز امکانات و خدمات رفاهی، بهداشتی، اقتصادی، آموزش عالی، اشتغال و... جستجو نمود که باعث شتاب مهاجرت ها به سمت شهر شیراز شده است و از نقش شهر جهرم کاسته شده است.

جدول ۷- ضریب کشش پذیری و نرخ رشد جمعیت شهر جهرم (۹۰-۱۳۵۵)

شهر جهرم		دوره
ضریب کشش پذیری	نرخ رشد	
۱/۱۲	۵/۱۹	۶۵-۱۳۵۵
۱/۲۲	۲/۱۹	۷۵-۱۳۶۵
۱/۰۸	۱/۱۸	۸۵-۱۳۷۵
۰/۹۷	۱/۷۵	۹۰-۱۳۸۵

(مأخذ: معاونت برنامه ریزی استانداری فارس، ۱۳۹۲ و یافته های تحقیق، ۱۳۹۴)

۴- نتیجه‌گیری

شهرهای میانی، نقش انتقال و تقویت توسعه منطقه‌ای و تعادل ناحیه‌ای را ایفا می‌کنند؛ نقشی که امکان می‌دهد، هر یک از این شهرها عملکرد خاص خود را در به کارگیری استعدادها و قابلیت‌های توسعه و تحرک شبکه شهری - منطقه‌ای داشته باشند و مهاجرانی را که عازم شهرهای بزرگ بوده‌اند، جذب کرده و شرایط کار و اشتغال را فراهم سازند. در این پژوهش، عملکرد شهر جهرم به عنوان شهر میانی در ساختار اجتماعی، اقتصادی و فضایی جنوب استان فارس با استفاده از مدل‌های کاربردی برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای مورد بررسی قرار گرفت.

مدل‌های مورد بررسی در این پژوهش، نشان از جذب جمعیت شهر جهرم و نابرابری‌های فضایی دارد. بر اساس مدل‌های جمعیتی مانند مرتبه - اندازه، این شهر دارای توان جذب جمعیتی بالایی نسبت به شهرهای ناحیه مورد مطالعه دارد. این امر، معلول تمرکزگرایی و در نتیجه استقرار امکانات و خدمات گسترده در سطح مرکز این شهر است. بر اساس مدل مرتبه - اندازه و جدول ۳، سلسله مراتب شهرهای مورد مطالعه از این قاعده پیروی نکرده است؛ به طوری که ۸ شهر در این جدول، کمبود جمعیت دارند که باید به جمعیت آنها اضافه شود؛ بنابراین، فرضیه اول این تحقیق تایید نمی‌شود.

بر اساس نتایج حاصل از جداول ۳، ۴، ۵ و ۶، این شهر، اگرچه در بخش‌های اقتصادی کشاورزی و صنعت خودکفاست و این بخش‌ها به عنوان بخش‌های اقتصاد پایه‌ای به حساب می‌آیند؛ اما بر اساس نتایج به دست آمده در طی سال‌های ۸۵-۱۳۷۵، در بخش خدمات رشد قابل ملاحظه‌ای نداشته است و این بخش، به عنوان یک بخش غیرپایه‌ای به حساب آمده است؛ اما این نکته را نباید فراموش نمود که شهر جهرم، قطب خدمات‌رسانی تخصصی در جنوب استان فارس به حساب می‌آید. وجود زیرساخت‌های مناسب که در حوزه‌های بهداشت و درمان، آموزش عالی، بازرگانی،

خدمات بانکی و خدمات امنیتی - نظامی و... وجود دارد، این شهر را به عنوان شاخص‌ترین شهر در حوزه جنوب و شرق استان فارس تبدیل نموده است؛ بنابراین در این راستا، سیاست‌گذاری‌های منطقه‌ای در این شهر می‌تواند در جهت تحرک بخشیدن به اقتصاد بخش خدمات، که در حال از دست دادن مزیت نسبی خود در منطقه است و با دستیابی به نقش اقتصاد پایه‌ای فاصله دارد، مؤثر واقع شود. در مجموع می‌توان چنین ادعا کرد که شهر میانی جهرم، با دارا بودن تأثیرات مثبت کارکردی در توسعه ناحیه‌ای جنوب استان فارس می‌تواند نقش مؤثری داشته باشد؛ بنابراین، با اتخاذ سیاست‌های مناسب در شهر جهرم می‌توان در جهت تعادل‌بخشی به توزیع مناسب جمعیت و خدمات در سطح استان فارس اقدام نمود. شهر جهرم به سبب برخورداری از قابلیت‌ها و توانمندی‌های بالفعل، بالقوه و همچنین وجود محرومیت‌های اقتصادی و اجتماعی در جنوب استان فارس در رفع عدم تعادل‌های اقتصادی و اجتماعی، می‌تواند نقش بسیار مهمی ایفا نماید؛ بنابراین، فرضیه دوم این پژوهش تأیید می‌شود.

فهرست منابع

۱. اکبری‌ان رونی‌زی، سعیدرضا. محمدپورجابری، مرتضی. (۱۳۹۲). ارزیابی عملکرد شهرهای میانی در تعادل جمعیت و اقتصاد منطقه‌ای (نمونه موردی: شهر فسا در استان فارس). فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، شماره ۹، صفحات ۴۳-۵۲.
۲. امانپور، سعید. نقدی پوربیرگانی، معصومه. حبیبیان، بهار. (۱۳۹۰). بررسی جایگاه و نقش شهر مسجد سلیمان در نظام شهری استان خوزستان. فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، شماره ۴، صفحات ۸۱-۹۲.
۳. باقری، اشرف‌السادات. (۱۳۷۵). نقش شهرهای میانی در توسعه ناحیه‌ای. رساله دکترا رشته جغرافیا به راهنمایی دکتر حسین شکویی، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
۴. حکمت‌نیا، حسن. موسوی، میرنجف. (۱۳۸۵). کاربرد مدل در جغرافیا با تاکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای. چاپ اول، یزد: انتشارات علم نوین.
۵. زیاری، کرامت‌الله. تقی‌ا قدم، جعفر. (۱۳۸۷). عملکرد شهر میانی خوی در توسعه فضایی آذربایجان غربی. مجله پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۶۳، صفحات ۱۵-۲۸.
۶. زیاری، کرامت‌الله. (۱۳۸۸). اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای. چاپ هفتم، انتشارات دانشگاه تهران.
۷. فنی، زهره. (۱۳۸۷). بررسی کارکردهای شهرهای کوچک در توسعه منطقه‌ای (مورد: خوزستان). فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۳۷، صفحات ۴۹-۵۵.
۸. فنی، زهره. (۱۳۸۲). شهرهای کوچک رویکردی در توسعه منطقه‌ای. چاپ اول، تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهرداری‌های کشور.
۹. فیضی، بهرام. جهان‌شاهلو، لعلا. (۱۳۹۳). بررسی ضرورت توجه به نقش و جایگاه شهرهای کوچک و میانی در برنامه‌ریزی. کنفرانس ملی معماری و منظر شهری پایدار، تهران.

۱۰. کنعان پور، جهانگیر. (۱۳۷۴). برنامه‌ریزی فضایی سیستم‌های شهری استان اردبیل. مجموعه مقالات تخصصی معماری و شهرسازی. مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری، تهران.
۱۱. محمدی‌زاده تیتکانلو، حمیده. (۱۳۸۰). تبیین نقش شهرهای متوسط در توسعه فضایی منطقه‌ای (مورد: بجنورد). رساله دکتری شهرسازی به راهنمایی دکتر اسفندیار زبردست، دانشگاه تهران.
۱۲. معاونت برنامه‌ریزی استانداری فارس. (۱۳۹۲). سالنامه آماری سال ۱۳۹۲ استان فارس. شیراز: انتشارات استانداری فارس.
۱۳. معاونت برنامه‌ریزی استانداری فارس. (۱۳۹۰). نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان جهرم. چاپ اول. شیراز: انتشارات استانداری فارس.
۱۴. موسوی، میرنجف. حسینی، سیدعلی. اکبری، مجید. (۱۳۹۲). نقش شهرهای میانی در توسعه منطقه‌ای (مطالعه موردی: شهر بناب). اولین همایش ملی جغرافیا، شهرسازی و توسعه پایدار، تهران.
۱۵. هادیانی، زهره. رحیمی، وحید. (۱۳۹۲). نقش شهرهای میانی در توسعه منطقه‌ای (مطالعه موردی: شهر ایرانشهر). نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، شماره ۳۰، صفحات ۲۴-۴۷.
16. Bolay, J., Rabinovich, A., (2004). **Intermediate cities in latina America risk and opportune cities of coherent urban development cities.** 21, No.5, pp:407-421.
17. Egger, S., (2005). **Determining a sustainable city model.** environmental modeling softwar.
18. Gloersen ,E., (2005). **Typologies of urban systems.** Espon conference on European Territorial Research ,pp:13-14.
19. Lamovsek, A.Z., Samo, D., Tadej, Z., (2008). **Small and Medium – size Town as the Basis of poly centric urban development.** Geodetski Vestnike, pp:290–312.
20. landis, John., (1985). **Electronics pread sheets in planning, the case of shift share Analysis.** APA journal of American planning Association , twon planning review .pp: 216-224.

21. Rondinelli, D.A., (1985). **Applied methods of regional analysis: The spatial Dimensions of development policy.** west view press, boulder.
22. Oswu, G., (2008). **The role of small towns in regional development and poverty reduction in Ghana.** International Journal of urban and regional research, Vol.32, pp: 453-472.
23. Otiso, K.M .,(2005). **State, Voluntary a private sector parts her ships for slumupgrading and basis service delivery in Nairobi city.** Kenya cities , No.20(4), pp:221-229.
24. www.org.com